

GRAFISKĀ DIZAINA IESPĒJAS INTEGRĒTAI PIEEJAI MUZEJOS MĀKSLAS VĒRTĪBU REPRODUCĒŠANĀ

Graphic Design Opportunities for Integrated Approach in Museums in Reproduction of Art Treasures

Inese Dundure

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latgales Kultūrvēstures muzejs, Latvija

Diāna Apele

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. Latest tendencies in museum accessibility, both in the world and in Latvia, show that the social status of museums is changing from a cultural institution for a narrow circle of interested persons to a meeting place open to society, accessible both intellectually and physically to different social groups. The research aim is to study the opportunities for the use of graphic means to disclose and give access to the collection of artistic property of Latgale Culture and History Museum (LCHM) to persons with vision impairment. With the information summarised, the authors invite to use the opportunities of graphic design and technologies in the creation of art reproductions, making the graphic image of the painting perceptible by touch, i.e. tactile, and thus accessible to persons with visual impairment. The novelty of the research on the scale of Latvia will be a supplement of tactile images to the album of the collection of art reproductions of LCHM, which includes tactile graphic images and corresponding descriptions in Braille for persons with vision impairment. At this stage of the research, empirical methods were used – interview and practical activity.

The aim of the research: Study and research graphic design opportunities for the integrated approach in museums in the reproduction of existing art property to ensure its accessibility to persons with vision impairment, analyse the needs of the visually impaired in cooperation with societies and organisations in Latvia and design a scheme of practical activities for persons with vision impairment.

Keywords: graphic design, tactile graphics, tangible perception, visual impairment, integrated approach.

Ievads

Introduction

Pēdējā laika tendences gan pasaulē, gan Latvijā muzeju pieejamības jomā liecina par to, ka muzeju sociālais statuss mainās no šaura loka interesentu

kultūras iestādes uz sabiedrībai atvērtu, gan intelektuāli, gan fiziski pieejamu dažādu sociālo grupu satikšanās vietu (Fleming, 2013: 57).

Redzīgs cilvēks visbiežāk nav pievērsis uzmanību tām problēmām, ar kurām sastopas redzes invalīds savā ikdienā, lai pārvietotos uz ielas, apgūtu zinības skolā vai iegūtu informāciju. Kopējā tendence pasaules mērogā uz iekļaujošu sabiedrību un tās dažādības respektēšanu iedrošina arī cilvēkus ar redzes traucējumiem būt sabiedriskiem, neslēpties noslēgtā vidē, apgūt jaunu pieredzi un prasmes. Pēc autoru domām, šis pieprasījums pēc informācijas un zināšanām nosaka to, ka redzīgajiem sabiedrības locekļiem ir jāspēr solis pretim cilvēkiem ar redzes traucējumiem un jāpadara viņiem pieejamas vērtības, kas pamatā ir vizuāli uztveramas un nav viņiem izzināmas bez pārveides vai papildus satura skaidrojuma (Dundure & Apele, 2016).

Integrēta pieeja mākslas vērtību reproducēšanā ietver sevī mākslas darba pārnesumu (tulkojumu) taktīlā attēlā, vienkāršojot kompozīcijas elementus, padarot skaidrāku to savstarpējo saistību un uztveri.

Pasaules pieredze muzejos mākslas vērtību pieejamības nodrošinājumā vājredzīgiem un neredzīgiem cilvēkiem sākotnēji balstās uz izstāžu un ekspozīciju veidošanu, kurās ir eksponēti telpiski mākslas objekti. Šie eksponāti tiek pielāgoti taustes uztverei, tiem tiek darinātas kopijas vai dublikāti. Endrjū Alvarešs (*Andrew Alvarez*), muzeju konsultants pieejamības jomā savā ziņojumā "Lūdzu pieskarties: taktīlās apmācības pielietojums mākslas objektu izstādēs" (Alvarez, 2005) uzsver pieskaršanās pieredzes, taustes uztveres un objektu pārvietošanas prasmes nozīmi katra cilvēka dzīves sākumposmā, kad vēl nav attīstījusies spēja uztvert ar redzi, prasme klausīties un lasīt. Lielākajam vairumam cilvēku, kas augot un attīstot savu sensoro uztveri, apkārtējo vidi uztver pārsvarā ar redzi, taustes uztvere un pieskaršanās paliek otrajā plānā un kalpo kā palīgīdzeklis objektu virsmu un faktūru iepazīšanai. Autors apraksta mākslas objektu izstādes, kurām viņš ir bijis kurators, *Wolverhamptonas mākslu un muzeju apvienības Mākslas galerijā (Wolverhampton Arts and Museums Service Art Gallery)* un *Bilstonas Amatniecības galerijā (Bilston Craft Gallery)*, sniedz izstāžu norises gaitas un apmeklētāju atsauksmju rezultātu vērtējumu un izdara secinājumus, ka pieskaršanās mākslas objektiem ir aizraujoša un vērtīga visām apmeklētāju grupām, neskatoties uz vecumu vai uztveres īpatnībām, palīdz saprast un pat izaicina pārvērtēt vizuāli izdarītos spriedumus vai dzirdēto, kas ir parastā pieredze muzejos. Taustes pieredze, pirmkārt, atmodina cilvēkā sen aizmirstas sajūtas no agras bērnības, kas kādreiz ir palīdzējušas iepazīt apkārtējo vidi ar kustību un taustes palīdzību, un, otrkārt, sniedz atbildes uz zinātkāru bērnu parastajiem jautājumiem: kas tas ir? un kāpēc tas vajadzīgs? (Alvarez, 2005).

Šī pētījuma mērķis ir apzināt iespējas, kā ar grafiskiem līdzekļiem atklāt un padarīt pieejamas Latgales Kultūrvēstures muzeja krājuma **mākslas vērtības**

cilvēkiem ar redzes traucējumiem. Savāktā un apkopotā informācija autores rosina izmantot grafiskā dizaina un tehnoloģiju iespējas reproducētu mākslas darbu attēlu izveidē, padarot gleznas grafisku attēlu taustāmu jeb taktilu, tādējādi - pieejamu cilvēkam ar redzes traucējumiem. Taustāma attēla radīšana ir tikai pirmais solis, kas jāspēr mākslas darba pasniegumā vājredzīgiem un neredzīgiem cilvēkiem. Tālāk seko šī attēla apraksta izveide ar iespēju to izlasīt gan Braila rakstā, gan noklausīties audio failā. Tikai šāda kompleksa jeb multimodāla pieeja mākslas darba pasniegšanā būs pilnvērtīga un bagātinās uztveres iespējas mērķauditorijai. Pētījuma novitāte Latvijas mērogā būs taustāmu attēlu pielikums LKM krājuma mākslas reprodukciju albumam, kas ietver sevī taktilās grafikas attēlus un tiem atbilstošus aprakstus Braila rakstā cilvēkiem ar redzes traucējumiem.

Raksta mērķis: Apzināt un izpētīt grafiskā dizaina iespējas integrētai pieejai muzejos esošo mākslas vērtību reproducēšanā, lai nodrošinātu to pieejamību cilvēkiem ar redzes traucējumiem, analizēt neredzīgu un vājredzīgu cilvēku vajadzības sadarbībā ar biedrībām un organizācijām Latvijā un izstrādāt praktisko nodarbību shēmu cilvēkiem ar redzes problēmām. Pētījuma gaitā kā pētniecības metode tika izmantota intervija.

Neredzīgu un vājredzīgu cilvēku vajadzību analīze sadarbībā ar biedrībām un organizācijām Latvijā

Analysis of the needs of persons with vision impairment in cooperation with societies and organisations in Latvia

Lai saprastu tādas vai citas sabiedrības grupas vajadzības tieši muzeju piedāvājuma sfērā, ir nepieciešams veikt izpēti, konsultēties, uzturēt kontaktus ar kopienas pārstāvjiem, veikt testēšanu, visbeidzot, ieviest jaunus pakalpojumus, kas orientēti tieši uz paredzēto mērķauditoriju. Pētījums prasa starpdisciplināru pieeju tēmai, kas ietver sevī pedagoģijas, psiholoģijas, sociālo zinātņu, muzeoloģijas un mākslas vēstures jomas. Lai varētu pilnvērtīgi iepazīt vājredzīgu un neredzīgu cilvēku apkārtējās vides un pasaules uztveres īpatnības, pētījums apskata arī speciālo zinātņu apakšnozares kā tiflopsiholoģija un tiflopedagoģija. Taču jāatceras, ka universāla pieeja visiem cilvēkiem ar redzes problēmām nebūtu pareiza, tāpēc te ir ļoti svarīga individuāla pieeja katram cilvēkam, jo arī katrs vājredzības vai neredzības gadījums ir atšķirīgs. Ar ciešāku sadarbību starp kopienas un muzeju varētu panākt labāku cilvēku ar redzes invaliditāti iekļaušanos muzeja apmeklētāju lokā (Dundure & Apele, 2016).

Lielākā daļa pasaules sabiedrības, protams, ir redzīgi cilvēki, taču turpat blakus dzīvo un strādā vājredzīgi vai neredzīgi sabiedrības locekļi. Pēc statistikas datiem aptuveni 120 miljoni cilvēku uz pasaules ir ar redzes pataloģijām un apmēram 40 miljoni no tiem ir pilnīgi neredzīgi. 1,4 miljoni bērnu līdz 14 gadiem

pasaulē ir neredzīgi vai vājredzīgi (Landra, 2015). Pēdējie publiskotie dati no Slimību profilakses un kontroles centra par pirmreizēji iegūtu invaliditāti Latvijā par 2016. gadu atklāj statistiskos skaitļus par acu un to palīgorgānu slimību izraisīto invaliditāti pieaugušo un bērnu vidū. Tā saskaņā ar šiem datiem 2016. gadā 708 pieaugušie ir kļuvuši par redzes invalīdiem, 403 no viņiem ir sievietes, bet, skatoties no vecuma posmu viedokļa, lielākā daļa – 545 ir cilvēki pēc 60 gadiem. 2016. gadā par redzes invalīdiem pirmreizēji atzīti 24 bērni un lielākā daļa no viņiem – 17 ir vecumā no dzimšanas līdz 6 gadiem (Slimību profilakses un kontroles centrs, 2016).

Latvijas Neredzīgo bibliotēkas Braila rakstā reproducētā un uz mikroapsulu papīra pārnestā Laimas Locānes grāmata ir piemērs darbam, ko savā kopienā veic vājredzīgu un neredzīgu cilvēku atbalsta organizācijas un iestādes. LNerB ne tikai apkalpo lasītājus, veic izglītojošo darbu, bet arī nodarbojas ar grāmatu reproducēšanu Braila rakstā nelielā eksemplāru skaitā. Bibliotēkas sagatavotās grāmatas nonāk visās tās septiņās filiālbibliotēkās Latvijā.

2011. gadā Latvijā tika izveidota grāmata: taktils Ineses Zanderes dzejas izdevums „Dieguburti”, kas paredzēts cilvēkiem ar redzes invaliditāti. Šīs grāmatas mērķauditorija ir gan bērni, gan viņu vecāki, kā arī speciālisti - metodiķi. Grāmatas pamatā ir dzejnieces Ineses Zanderes un mākslinieces Ūnas Laumanes radoši noformēts krājums ar diegu izšūtiem burtiem (Hmeļevska, 2013).

Savukārt 2012. gadā, ar „Latvijas Neredzīgo bibliotēkas” (LNerB) iniciatīvu un pieaicinot brīvprātīgos palīgus, Latvijā šī pirmā taktilā burtu grāmata tika reproducēta Braila rakstā, un tai speciāli ar rokām tika darinātas kolāžas tehnikas burtu ilustrācijas. Kopā tapa 8 grāmatas eksemplāri. Par taktilo jeb taustāmo grāmatu to sauc tāpēc, ka lapas un uz tām attēlotās ilustrācijas ir veidotas no dažādiem materiāliem: atšķirīgas struktūras auduma, filca, plastmasas, koka u. c. Grāmatu galvenais mērķis ir ar taustes palīdzību iegūt informāciju no ilustrācijas (Bite, 2012).

Bibliotēka bieži vien pilda ne tikai grāmatu lasītāju apkalpojošo funkciju, bet arī kļūst par kopienas centrālo satikšanās vietu, kur pieejamas arī biedrības telpas un rehabilitācijas iespējas, kā tas ir Rēzeknē, LNerB filiālbibliotēkā. Atrāšanās vienā ēkā, no vienas puses, ir ērta un pārredzama, bet no otras – telpu trūkums ir ievērojams. Rēzeknes filiālbibliotēkā strādā divas darbinieces, nodrošinot apkalpošanu daudz plašākam lasītāju lokam nekā tikai Rēzekne un Rēzeknes novads – reģions plešas no Preiļiem līdz Zilupei.

Pētījuma turpinājumā autores aprakstīs savas tikšanās, intervijas un nodarbības vājredzīgu un neredzīgu cilvēku kopienās, konkrēti analizēs Strazdumuižas internātvidusskolā iegūto pieredzi, kas tika organizētas, lai izzinātu cilvēku ar redzes problēmām vajadzības un apkārtējās pasaules uztveres

īpatnības. Šīs tikšanās ir neatņemama pētījuma sastāvdaļa, kur empīriskā ceļā var nonākt pie izsvērtiem lēmumiem un vēlāmā rezultāta.

Intervijas un taktilo attēlu testēšana neredzīgu un vājredzīgu cilvēku kopienās

Interviews and testing of tactile images in the communities of the visually impaired

Lai sasniegtu izvirzīto pētījuma mērķi un vēlamo rezultātu, ir nepieciešams empīriskā ceļā izziņāt pētījuma subjekta – mērķauditorijas skatījumu uz pētījuma priekšmetu, gūt atziņas, ieteikumus, pieņemt atbilstošus lēmumus. Produkts, kas vērsts uz īpašu mērķauditoriju, šajā gadījumā vājredzīgiem un neredzīgiem cilvēkiem, nevar būt veiksmīgs bez tā pakļaušanas testēšanai, bez aprobācijas un lietojamības.

Pētniecības darba gaitā kā pētniecības metode tika izmantota metode intervija. Intervija kopā ar praktisko nodarbību tika atzīta par labāko metodi un lietota tāpēc, ka neredzīgu cilvēku kopienās ir ļoti dažādas Braila raksta lasīšanas un rakstīšanas prasmes. Neredzīgu cilvēku anketēšanai ir nepieciešama speciālista iesaistīšana, lai sagatavotu aptaujas anketu Braila rakstā, nodrošinātu anketas aizpildīšanas / rakstīšanas iespējas katram aptaujas dalībniekam un apkopotu aptaujas rezultātus. Sagatavotā anketa būtu neadekvāta visiem aptaujas anketas aizpildītājiem, to nevar veikt attālināti, jo mērķa sasniegšanai ir nepieciešami paskaidrojumi un būtības izpratne no mērķauditorijas puses. Mutiska intervija vienlaicīgi ar praktisku nodarbību, kur pats pētnieks fiksē atbildes un nodarbības gaitā izteiktos viedokļus tika izvēlēta kā atbilstoša. Taču arī šāda metode jālieto radoši, jo saskarsme ar neredzīgiem cilvēkiem prasa dialogu, iesaistīšanos. Tā nav statiska jautājumu uzdošana un konkrētu atbilžu saņemšana, tikai viedokļu apmaiņas ceļā ir iespējams iegūt vērtīgus ieteikumus nākošajam darba posmam. Praktiskā nodarbība ar pētnieka piedalīšanos ir nepieciešama, jo tās laikā notiek gatavo produktu – taktilo attēlu testēšana. Produkta testēšana nevar notikt bez pētnieka klātbūtnes, jo šāds produkts prasa paskaidrojumus un palīdzību pieredzētā izpratnē.

Pētnieces Terēza Landra un Sarmīte Tūbele savā pētījumā par taktilās grafikas tehnoloģijām atzīst, ka objekta divdimensiāla shematizācija taktilā attēlā neredzīgam cilvēkam bez paskaidrojuma varētu būt grūti saprotama, tāpat kā redzīgam cilvēkam bieži vien ir grūti interpretēt to, ko viņš redz (Landra & Tūbele, 2011). Intervijām un praktiskajām nodarbībām seko rezultātu apkopošana un secinājumu izdarīšana.

Tika sarīkotas divas praktiskās nodarbības ar intervijām: Strazdumuižas internātvidusskolā – attīstības centrā vājredzīgiem un neredzīgiem bērniem (Braila ielā 24, Rīgā) un Latvijas Neredzīgo bibliotēkas Rēzeknes filiālbibliotēkā

(Bukmuižas ielā 20, Rēzeknē). Abas tikšanās tika noorganizētas atšķirīgām auditorijām: 1) pamatskolas un vidusskolas jauniešiem un 2) pieaugušiem cilvēkiem pēc 40 gadiem. Katrai no šīm grupām ir nepieciešama citāda pieeja, viņu vecuma un izglītības atšķirību dēļ. Rakstā tiks aprakstīta un analizēta tikšanās tikai Strazdumuižas internātvidusskolā. Mūsdienu izglītības sistēmā vājredzīgiem un neredzīgiem bērniem Braila raksta mācīšana un apguve ir iekļauta programmā kā viena no pamatizglītības galvenajām sastāvdaļām, visi nodarbības dalībnieki no SIAC vājredzīgiem un neredzīgiem bērniem gan lasa un raksta, gan savā ikdienā lieto Braila rakstu. Citāda ir situācija neredzīgu pieaugušo cilvēku auditorijā. Pēc LNerB Rēzeknes filiālbibliotēkas vadītājas stāstījuma izriet, ka tikai nedaudzi cilvēki pēc 50 gadiem prot un lieto Braila rakstu. Bibliotēkas lasītāji pārsvarā iecienījuši audiogrāmatas, un vājredzīgie lasa arī redzīgo rakstā ar tiflotehniku, kas pieejama LNB Rehabilitācijas centrā, piemēram, speciālas lupas, kas projicē grāmatas tekstu vairākkārtīgā palielinājumā. Starp vājredzīgajiem lasītājiem ir iecienītas datorprogrammas, kas ir pielāgotas digitālu grāmatu lasīšanai.

Lai tiktos un strādātu ar SIAC vājredzīgiem un neredzīgiem bērniem, bija nepieciešama skolas vadības atļauja un tiflopedagoga klātbūtne. Uz rakstisku iesniegumu par iespēju tikties skolā un sarīkot nodarbību tika saņemta skolas direktores Ligitas Ģeidas atļauja. Nodarbībā kā pedagogs un eksperts piedalījās SIAC „Braila raksta un taktilās grafikas centra” metodiķe Terēza Landra. Ar T. Landras palīdzību tika noorganizēta bērnu uzaicināšana uz nodarbību, viņu informēšana par to, kas sagaidāms nodarbības laikā, telpas iekārtošana un asistēšana. Pētījuma autore sagatavoja nodarbības plānu un tekstu, kas domāts nodarbības dalībniekiem. Šo tekstu metodiķe T. Landra ar īpašu tulkošanas datorprogrammu pārtulkoja un izdrukāja Braila rakstā. Bērni jau nākot uz nodarbību, zināja, kas tajā sagaidāms. Nodarbībai tika sagatavoti taktilo attēlu komplekta (kopā septiņi zīmējumi) trīs eksemplāri ar aprakstiem pie katra zīmējuma Braila rakstā.

Tika noorganizēta 10 vecāko klašu skolnieku grupa, kur pieci jaunieši bija no 8. klases, divi – no 10. klases un trīs no 11. klases. Skolnieku grupa tika uzaicināta mērķtiecīgi – visi bērni bija neredzīgi, pieci no viņiem - no dzimšanas, pārējie redzi zaudējuši agrā bērnībā. Trīs jauniešiem ir redzes atlikums, kuru nevar izmantot, vienam ir minimāli izmantojams redzes atlikums. T. Landras ieteikums bija aicināt uz nodarbību vecāko klašu jauniešus, jo viņu redzesloks jau ir plašāks nekā jaunākajās, un sarunas par tādu specifisku jomu kā māksla ar pamatskolas un vidusskolas vecāko klašu jauniešu grupu varētu noritēt veiksmīgāk. Taktilus attēlus SIAC vājredzīgie un neredzīgie bērni lieto ikdienas mācību procesā, tāpēc jauniešu grafiskā kompetence ir labā līmenī un šādas grafiski pasniegtas informācijas uztvere viņiem nav sveša.

No tiflopedagoga puses tika ieteikts, izmantojot taktilos attēlus, nodarbībā aplūkot tikai vienu gleznu, jo divu vai vairāku gleznu apskate varētu būt pārāk sarežģīta, tā prasītu lielu piepūli un apgrūtinātu nevis ieinteresētu nodarbības dalībniekus. Laiks, kas tika atvēlēts nodarbībai, bija trīs mācību stundas ar diviem starpbrīžiem: īso – pēc pirmās nodarbības stundas un garo starpbrīdi pēc divām nodarbības stundām. Starpbrīži sakrita ar ierasto mācību stundu ritmu un skolas zvaniem par stundu sākumu un beigām. Šāds laika posms tika izvēlēts, lai nodarbība nebūtu jāsasteidz, lai skolēni bez steigas visu aptvertu un justos komfortabli. T. Landra atzīmēja, ka mācību procesā neredzīgiem bērniem viņu uztveres specifikas dēļ tiek ļauts visu apgūt lēnāk, veltot katram taktilajam attēlam vairāk laika. Ierašanās uz nodarbību bija brīvprātīga, taču pedagogi atzina, ka ar diviem jauniešiem bija jāpārrunā šīs nodarbības būtība, lai viņi saprastu un ieinteresētos. Uz nodarbību ieradās visi uzaicinātie jaunieši.

Pirms nodarbības tika iekārtota telpa – visiem jauniešiem tika paredzētas vietas ap vienu taisnstūra galdu. Galda vidū tika izveidotas divas priekšmetiskas klusās dabas nodarbības dalībnieku taustes uztverei pirms taktilo attēlu aplūkošanas.

Nodarbības norise:

1) *Iepazīšanās ar ievadu.*

Nodarbības dalībnieki: 10 vecāko klašu skolēni no 8., 10. un 11. klases, pedagogs, pētījuma autores – kopā 13 cilvēki. Visi skolēni – nodarbības dalībnieki bija neredzīgi, vienam jauniešim bija vērojams pavisam neliels redzes atlikums. Nodarbībā piedalījās 4 meitenes un 6 zēni.

Iepazīšanās laikā katrs jauniešis nosauca savu vārdu, vecumu un pastāstīja par savām interesēm. Astoņi jaunieši kā galveno aizraušanos nosauca mūziku, četri jaunieši vēl nosauca dzeju vai literatūru; trīs - teātri, trīs – kino, divi jaunieši pieminēja starp savām interesēm hip-hop stilu un fantastiku.

Pētījuma autores iepazīstināja ar sevi, savu darba vietu. Pirms intervijas un nodarbības uzsākšanas jauniešiem tika lūgta atļauja ierakstīt nodarbības norisi audio failā. Neviens no dalībniekiem iebildumu neizteica.

2) *Mākslas darba – gleznas – uztveres specifika, attēlojums plaknē, perspektīva.*

Nākošais posms ietvēra sevī pārrunas par to, kas ir mākslas darbs, kā tas var tikt attēlots, kā muzejs rūpējas par mākslas darbiem. Autores uzklusēja bērnu domas par mākslu, viņu zināšanas par to, kā top mākslas darbs. Tika pārrunāts **telpas perspektīvas attēlojums plaknē**, ko tā dod gleznas skatītājam.

3) *Klusās dabas žanrs glezniecībā. Piemēri un reālu priekšmetu iepazīšana ar tausti.*

Šajā nodarbības posmā tika pārrunāts **klusās dabas žanrs**, konkrēti priekšmeti, kuri var būt attēloti mākslas darbā. Jauniešiem ar taustes palīdzību tika piedāvāts iepazīties ar līdzīgiem priekšmetiem, kas būs skatāmi A. Egles

gleznā „Klusā daba”. Jauniešiem rokās tika doti priekšmeti aplūkošanai ar taustes palīdzību – māla krūze, māla vāzīte, trauks ar augļiem – vīnogām un āboliem (šim nolūkam tika sagādāti reāli augļi), šķīvis, nazis un drapērija. Katrs jaunietis iepazīnās ar visiem priekšmetiem, izjūtot to izmērus, formu, materialitāti.

4) *Mākslas darba mutisks apraksts, īss stāstījums par tā autoru – mākslinieku.*

Šajā nodarbības posmā tika mutiski aprakstīta A. Egles glezna „Klusā daba”. Paralēli reālu priekšmetu iepazīšanai ar tausti tika pārrunāts, kā priekšmeti izskatās A. Egles gleznā, kādus māksliniecišķās izteiksmes līdzekļus viņš ir lietojis mākslas darbā.

5) *Zīmējumu (taktilo attēlu) aplūkošana. Kompozīcija un priekšmetu izkārtojums plaknē.*

Jauniešu iepazīstināšanai ar gleznu tika izmantoti trīs taktilo zīmējumu eksemplāri un tik pat daudz aprakstu Braila rakstā. Ar apraktiem bērni tika iepazīstināti jau pirms nodarbības, lai tās laikā uzmanība tiktu koncentrēta uz taustes uztveri. Taču jebkurš no jauniešiem varēja atsaukt atmiņā tekstus ar paskaidrojumiem, tūpat nodarbības telpā pārlasot uzrakstīto. Tā kā 10 cilvēku grupa ir liela, tad klātesošais pedagogs palīdzēja strādāt ar jauniešiem, paskaidrojot redzamo taktilajos attēlos. Attēlu apskates gaitā jaunieši uzdeva jautājumus, izteica komentārus, tāpēc atmosfēra bija aktīva un lietišķa. Lai iesaistītu jauniešus sarunās, tika uzdoti jautājumi un saņemtas atbildes. Lai padarītu nodarbības gaitu vēl iesaistošāku, vienai no meitenēm tika lūgts visiem priekšā nolasīt pirms katra zīmējuma rakstīto paskaidrojumu Braila rakstā, ko jaunieši ļoti raiti izdarīja.

Taktilie attēli tika iepazīti secībā no vienkāršākā uz sarežģītāko zīmējumu, tos pakāpeniski nomainot. Šis nodarbības posms bija vislaikietilpīgākais, jo bija jāaplūko septiņi secīgi attēli. Katrs attēls tika numurēts, piešķirot tam cipara un burta zīmi no 1.a. līdz 1.f., kur cipars 1 nozīmē gleznas numuru, bet burta zīme – taktilo zīmējumu alfabēta secībā. Ja nodarbībā tiktu izmantoti vēl citas gleznas taktilie zīmējumi, tad to numerācija sāktos ar ciparu 2 – 2.a, 2.b utt.. Numuru un burtu zīmes tika iedrukātas attēlu augšējā labajā stūrī. Pirmais taktilais attēls ieguva savu numuru **1.a.** Šim attēlam, pēc sarežģītības pakāpes visvienkāršākajam, tika izveidoti divi varianti: pirmais - ar atstātu tīru laukumu galda virsmas kontūrā un otrais – ar faktūru aizpildīta galda virsma. Šādi varianti tika izveidoti, sekojot tiflopedagoga ieteikumam atstāt baltu laukumu kādā no zīmējuma daļām. Testējot šos abus variantus vairāki bērni atzina, ka baltais laukums viņiem palīdz saprast galda formu, bet citi nejuta lielu atšķirību uztverē starp balto un fakturēto variantu. Pirmajā taktilajā attēlā galvenais uzdevums bija saprast gleznas rāmja malas, tās **kompozīcijas** pamatelementus interjera attēlojumā – daļēji redzama galda virsmu istabas stūrī, pie sienas piekarinātas

gleznas apakšējo daļu, sienas plakni. Katram no elementiem tika veidota atšķirīga faktūra laukuma aizpildīšanai. Atšķirīgās faktūras, ko ierobežo kontūra, uzlabo katra elementa uztveri. Tika pārrunāts tas, no kā sastāv gleznas kompozīcija, kā piemēru vieglākai uztverei minot mūzikas skaņdarba kompozīciju. Tāpat tika pārrunāti **perspektīvas** attēlošanas paņēmieni gleznā, piemēram, kā pēc formas apaļš galds perspektīvas iespaidā kļūst par ovālu. Tika iepazīts ģeometriskās figūras – **elipses** pielietojums telpas perspektīvas attēlošanā mākslas darbā.

Nākošais taktilais zīmējums ar numuru **1.b** tika papildināts ar gleznā redzamo drapēriju. Nodarbības dalībnieki uzzināja, kā pēc gleznā attēlotu audumu sauc par **drapēriju**, kādā veidā mākslinieki to mēdz iekļaut klusās dabas kompozīcijā. Tagad bērniem bija jāsaprot, kur uz jau iepazītā galda virsmas tā atrodas, kā veidots drapērijas attēlojums, kā tiek parādītas krokas, tās kritums pāri galda malai. Lielāku piepūli skolēniem prasīja attēlotās drapērijas kroku uztvere, kā tās maina virzienu uz leju pāri galda malai.

Pēc kārtas trešais attēls ar numuru **1.c** papildina iepriekšējo ar diviem klusās dabas priekšmetiem – lielo māla krūzi un mazo māla vāzīti ar ziedu pušķi. Abi šie priekšmeti novietoti attēlā pa kreisi uz drapērijas. Nodarbības dalībniekiem bija jāatrod ievietotie priekšmeti un jāsaprot to forma, jāatšķir viens no otra. Jaunieši diezgan viegli tika galā ar lielās krūzes atpazīšanu, bet grūtāk nācās iepazīt mazo vāzīti ar ziedu pušķi. Nebija uzreiz saprotamas ziedu pušķa kontūras un vāzītes osiņas, tāpēc bija jāvelta vairāk laika šo elementu apskatei.

Pēc kārtas ceturtais zīmējums ar numuru **1.d** sevī ietver augļu trauka attēlojumu un uz galda brīvi saliktos ābolus. Augļu grupai tika nolemts veidot atsevišķu zīmējumu bez telpas un galda virsmas attēlojuma. Tas tika darīts tāpēc, ka augļu grupā ir daudz elementu, kurus ir jāiepazīst pakāpeniski, lai, ievietojot to nākošajā zīmējumā, būtu vienkāršāk saprast priekšmetu izkārtojumu. Jaunieši iepazīt vīnogu ķekaru attēlojumu, ābolu kontūras un to, kā izskatās viens aiz otra novietoti āboli. Nodarbības dalībnieki izteicās, ka viņiem patīk, kā ir attēlotas vīnogas, to ovālās formas vienmērīgs izcēlums, kas palīdz saprast vīnogu ķekaru aprises.

Nākošais attēls ar numuru **1.e** apvieno gandrīz visus klusās dabas kompozīcijas elementus: telpas attēlojumu ar galdu, drapēriju un māla traukiem, kam pievienota iepriekšējā attēlā iepazītā augļu grupa. Pamazām uztverot attēlu, jaunieši atrada un saprata augļu grupas – trauka ar vīnogām un āboliem – novietojumu jau iepazītajā kompozīcijā.

Pēdējais taktilais attēls **1.f** ietver sevī visu mākslinieka klusās dabas kompozīciju grafiskajā attēlojumā. Tajā nodarbības dalībniekiem bija jāiepazīst no jauna klāt nākušie priekšmeti – priekšplānā novietotais porcelāna šķīvis ar tam pieslietu nazi, kuram asmens ir vērsts uz augšu. Jaunieši uzzināja termina **priekšplāns** lietojumu mākslā. Jau vairākkārt uztverto elipses formu jaunieši viegli atrada, saprata to, kā grafiski tiek attēlots šķīvja dziļums un kā perspektīvas

iespaidā mainās naža attēlojums. Visu sešu attēlu ar vienu papildus variantu aplūkošana aizņēmu divas mācību stundas.

6) *Fokusgrupas diskusija par piedāvātās metodes efektivitāti. Jautājumi un atbildes.*

Nākošajā stundā pie tējas tases ar klusās dabas augļu baudīšanu notika sarunas un domu apmaiņa par to, kā noritēja praktiskā nodarbība. Katrs jauniešs tika aicināts izteikties, pastāstīt to, kas bija viegli saprotams, kas grūtāk, vai mākslas darba iepazīšana viņus ieinteresēja un vai viņi vēlētos atkārtot šādu nodarbību ar cita žanra vai stila mākslas darba iepazīšanu. Divi jaunieši atzina, ka viņus māksla kā interešu veids neaizrauj, ka viņi gribētu vairāk iepazīt mūziku. Pārējie atzina, ka iepazīt mākslas darbu ir interesanti un tika iegūta jauna informācija par mākslu kā radošu nodarbošanos, par mākslas darba uzbūvi. Tika secināts, ka reālisma stila mākslas darba kompozīcija ir labi saprotama, kad tā ir pārnesta taktīlā zīmējuma. Sarunās tika pieminēts abstrakcionisms, un jaunieši pauda savas domas, ko katrs ar šo vārdu saprot. Tika izteikts priekšlikums nākošajā nodarbības reizē apskatīt vairāk abstrakta stila mākslas darbu.

7) *Nodarbības noslēgums ar kopsavilkumu par paveikto.*

Kopsavilkumā tika izteikta doma, ka šāds gleznas pārnesums taktīlā attēlā dod priekšstatu par gleznas kompozīciju, tajā attēlotajiem priekšmetiem. Dažreiz faktūru lietojums ir lieks, mazi priekšmeti ir sarežģīti uztverami ar tausti. Jaunieši apstiprināja priekšlikumu, ka varētu tikt vēl kādā nodarbībā par mākslas darbu uztveri. Stāstījums un paskaidrojošais teksts palīdz taustes uztverē. Pats attēls ir kompozīcijas nesējs, bet stāstījumā var ietvert daudz vairāk, nekā spēj parādīt tikai līnijas un faktūras.

Secinājumi pēc nodarbības SIAC vājredzīgiem un neredzīgiem bērniem, iepazīstot gleznas pārnesumu taktīlos attēlos:

- gleznas reprodukcija, kas pārtulkota grafiskā zīmējumā, var tikt izmantota vājredzīgu un neredzīgu cilvēku izglītošanā;
- attēla formātam ir jābūt tādā, lai visi priekšmeti būtu skaidri nolasāmi, optimālais lapas izmērs ir A4 formāts;
- kopējam attēla laukumam ir jābūt aptveramam ar abām rokām, tas nedrīkst būt par lielu;
- faktūrām un līnijām ir jābūt skaidri izteiktām, lai tās ir atšķiramas;
- ir jābūt gan pilnīgi baltiem laukumiem, gan melniem, tie darbojas kā laukuma ieklājums;
- gleznu kompozīcijas, kurās ir daudz elementu, labāk ir sadalīt vairākos secīgos zīmējumos, pakāpeniski iepazīstinot skatītāju ar visām kompozīcijas sastāvdaļām;
- gleznas pārnesums taktīlos attēlos ir jālieto kopā ar aprakstu un stāstījumu, bez tiem – uztvere ir apgrūtināta.

Izdarot secinājumus par notikušo nodarbību, autores pārliecinājās, ka 10 satikto jauniešu grupa ir kā spoguļattēls sabiedrībai kopumā - daļa cilvēku interesējas par mākslas norisēm, daļa pati tajās piedalās, bet daļai - tās ir vienaldzīgas. Vairums no nodarbības dalībniekiem bija ieinteresēti un sekoja līdzī, aktīvi izteica viedokli. No tā var secināt, ka šāda veida sarunas par mākslu paplašina neredzīgu cilvēku zināšanas par vizuālo pasauli, viņi saprot terminu lietojumu, spēj tos paskaidrot. Autores uzskata, ka nodarbība noritēja veiksmīgi, un iesāktais darbs ir turpināms, izstrādājot nodarbību vājredzīgiem un neredzīgiem apmeklētājiem, tai skaitā bērniem, Latgales Kultūrvēstures muzejā. Cilvēku grupai līdz desmit cilvēkiem nepieciešamais izdales materiāls būtu uz diviem viens eksemplārs, lai darbs ritētu ar pilnu atdevi un nebūtu pauzes starp attēlu maiņu. Liels atspazds ir klāt esošais tiflopedagogs, kurš palīdz rast kontaktu ar bērniem un asistē viņu taktīlās uztveres procesā.

Secinājumi **Conclusions**

Muzejos glabāto mākslas vērtību pieejamības nodrošināšana vājredzīgiem un neredzīgiem cilvēkiem ir jauns un komplikēts darbības virziens komunikācijas jomā ar sabiedrības kopienām, kas prasa no muzeju darbiniekiem inovatīvu pieeju un neatlaidīgu darbu pašu un sabiedrības attieksmes maiņā pret citādo un atšķirīgo. Pozitīva attieksme un atbilstošs piedāvājums mazina dažādu sabiedrības kopienu izolētību un veicina iekļaušanos kultūras un mākslas dzīves norisēs.

Kopumā ir jāsecina, ka

- straujas digitālo tehnoloģiju attīstības rezultātā, ir mainījies tehniskais nodrošinājums mākslas darbu pasniegumā vājredzīgiem un neredzīgiem cilvēkiem, tas veicina pētījumu par neredzīgu cilvēku mākslas uztveri zinātniskās bāzes veidošanos;
- pasaulē un arī Latvijā ir vērojama sabiedrības iekļaujošā attieksme pret citādo;
- grafiskā dizaina iespējas paver plašu darba lauku izglītojošu produktu radīšanā cilvēkiem ar redzes traucējumiem;
- praktiskās nodarbības, kurās tiktu izmantoti mākslas darbu reprodukciju taktīlie attēli, ir iespējams vadīt gan bērnu, gan pieaugušo auditorijā;
- mākslas darba pārnesums jeb tulkošana taktīlajā grafikā ir efektīgs veids, kā iepazīstināt neredzīgu cilvēku ar muzeju vērtībām;
- sarunas par mākslas darbiem paplašina neredzīgu cilvēku redzesloku un sniedz zināšanas par vizuālo pasauli;

- vājredzīgu un neredzīgu cilvēku kopienas piesaiste muzejam prasa intelektuālu un materiālu ieguldījumu no iestādes speciālistu puses, prasmes un iemaņas taktilās grafikas uztverē no mērķauditorijas puses.

Autores uzskata, ka pētnieciskā tēma nav izsmelta, vēl ir daudz neatbildētu jautājumu, lai izzinātu vienas sabiedrības grupas vajadzības. Tikai iedziļinoties problēmā, ir saskatāms risinājums, lai saprastu nevizuālas pasaules uztveres īpatnības un bagātinātu to ar pieejamiem un vēl atklājamiem līdzekļiem.

Summary

The general global tendency to inclusive society and respecting its diversity also encourages persons with vision impairment to be social, not to hide in a confined environment, acquire new experience and skills. To understand the needs of different social groups in the area of museum services, it is necessary to conduct research, consult, maintain contacts with representatives of the communities, perform testing, and finally introduce new services oriented at the planned target audience in particular. The research requires an interdisciplinary approach to the issue, which involves the fields of education, psychology, social sciences, museum studies and art history. To get fully acquainted with the environment of the visually impaired and their perception of the world, specialised scientific subfields are reviewed in the research such as typhlopsychology and typhlopedagogy. However we must remember that a universal approach to all persons with vision impairment would be incorrect, which is why an individual approach to each person is very important here because every case of vision impairment is different. Closer cooperation between the community and the museum could achieve better inclusion of persons with vision impairment into the circle of museum visitors.

During the research, empirical methods were used – interview and practical activity. Interview and practical activity were judged to be the best methods and applied because Braille reading and writing skills in the communities of the visually impaired are very different. Ensuring accessibility of artistic property stored in museums to persons with vision impairment is a new and complex area of activity in the field of communication with social communities, which requires of the museum staff an innovative approach and persistent work to change their own and societal attitude to that which is different. Positive attitude and appropriate services decrease the isolation of this or another social community and promote its inclusion into cultural and artistic life processes. The authors believe that the research topic has not been exhausted; many unanswered questions remain in study of the needs of one social group. Only going deeper into the problem reveals the solution that allows to understand the particular features of non-visual perception of the world and to enrich it using available means and those yet to be discovered.

Literatūra References

- Alvarez, A. (2005). *Please Touch: The Use of Tactile Learning in Art Exhibits, presented at the J.Paul Getty Museum Symposium, "From Content to Play: Family-Oriented Interactive Spaces in Art and History Museums"*. June, 4-5.
- Bite, G. (2012). *Brīvprātīgie un dieguburti*. Skatīts 08.09.2015. Pieejams: www.neredzigobiblioteka.lv.

- Dundure, I., & Apele, D. (2016). Mākslas vērtības muzejos un to pieejamība cilvēkiem ar redzes traucējumiem. *Māksla un mūzika kultūras diskursā. V starptautiskās zinātniski praktiskās konferences materiāli*, 33.-43.
- Fleming, D. (2013). The Social Role of Museums. In I. Zelča-Sīmansone (Eds.), *Museums and Intercultural Dialogue. The Learning Museum Network Projekt Report Nr.4* (pp. 57-69). Rīga: Mantoprint.
- Hmeļevska, V. (2013). *Taktilā grāmata: kam un kādēļ tāda vajadzīga?* Pieejams: <http://www.ubisunt.lu.lv/zinas/t/21983/>
- Landra, T. (2015). *Kā saprast citādo.* Npublicēts apmācības kursu materiāls.
- Landra, T., & Tūbele, S. (2011). Taktilās grafikas tehnoloģijas un to lietojums Eiropā, ASV un Latvijā. *Latvijas Universitātes raksti 759. sējums. Pedagoģija un skolotāju izglītība*, 88.-100.
- Slimību profilakses un kontroles centrs: Latvijas veselības aprūpes statistikas gadagrāmata.* (2016). Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/lv/statistika-un-petijumi/statistika/latvijas-veselibas-aprupes-sta1/get/nid/9>